

Brusselse steun en kaders voor de Nederlandse Energieagenda

Eind 2016 heeft het kabinet in de Energieagenda de route geschetst naar een CO₂-arme energievoorziening in 2050. Kort daarvoor heeft de Europese Commissie een pakket voorstellen gepubliceerd voor het Europese energie- en klimaatbeleid ná 2020. Dat pakket bevat één beleidsinnovatie: de governanceverordening. Die speelt een grote rol bij de EU-implementatie van de afspraken uit het klimaatakkoord van Parijs. Nederland heeft zich aan deze afspraken verbonden en ze vormen een belangrijk uitgangspunt voor de nationale Energieagenda.

In deze bijdrage schetsen we op hoofdlijnen de achtergrond van de governanceverordening en geven we aan hoe die verordening steun en richting kan geven aan de uitwerking van de nationale Energieagenda. We verwachten dat de afspraken uit de governanceverordening een belangrijke rol gaan spelen in het Nederlandse energie- en klimaatbeleid. Maar deze afspraken zijn vooral procedureel van aard en lijken nogal vrijblijvend. Wat het uiteindelijk voor de uitvoeringspraktijk gaat betekenen zal erg afhangen van de invulling die Nederland aan het Europese beleidskader gaat geven en van de mate waarin de Europese Commissie daarop kan sturen.

Toekomstschets behoeft uitwerking

Een vaak gesignaleerde zwakte van het Nederlandse energiebeleid is het ontbreken

van een duidelijk langetermijnperspectief. In 2014 adviseerde het Internationaal Energieagentschap om het Energieakkoord – met een tijdhorizon tot 2023 – voortvarend uit te voeren, maar tegelijkertijd te starten met het ontwikkelen van een beleidskader voor 2030 en verder. Ook Nederlandse instituten wezen op de risico's van een sterke focus op 2023 zonder uitgewerkt beleid voor de periode daarna^{1,2}. In de Energieagenda legt het kabinet een fundament voor nationaal energiebeleid voor de lange termijn. De Energieagenda hanteert het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen als centraal uitgangspunt ('sturen op CO₂'). Investerings die de komende jaren in het energiesysteem worden gedaan, moeten hieraan bijdragen. Het kostenefficiënt inrichten van de energietransitie is de leidraad voor de verdere uitwerking. De kostendaling voor wind op zee, die de

afgelopen jaren door marktpartijen is gerealiseerd, wordt door het kabinet vaak als voorbeeld genoemd. Kostenefficiënt betekent onder andere dat de Energieagenda in beginsel opteert voor een stevige Europese inbedding van het Nederlandse energie- en klimaatbeleid. Emissiereductie is immers een bovennationale opgave en het nationale energiesysteem is sterk vervlochten met dat van de ons omringende landen. Versterken van het Europese emissiehandelssysteem (ETS) is de voorkeursoptie van het kabinet voor emissiereductie in de elektriciteitssector en de zware industrie. Het kabinet verwacht dat daarnaast additionele nationale maatregelen nodig zijn, maar neemt die liefst samen met gelijkgestemde omringende landen om verlies van concurrentiepositie te beperken. De Energieagenda benadert het energiesysteem vanuit vier functionaliteiten: licht en

Het dak van Centraal Station Rotterdam is bedekt met zonnecellen

kracht, hoge temperatuurwarmte, lagetemperatuurwarmte, en vervoer, en geeft voor elk van deze functionaliteiten voorliggende keuzes en richtingen. Daarbij gaat het zowel om de aard van beleidsinstrumenten als om technische opties voor aanbod en besparing van energie. De komende tijd wil de regering in gesprekken met burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en verschillende overheden de agenda verder uitwerken. Transitiepaden geven daarbij per functionaliteit een oriëntatie op beschikbare technische potentiëlen, hoe die kunnen worden geëxploiteerd, en hoe het zit met de kosten en met de acceptatie van burgers. Dat gebeurt met 2030 als tijdshorizon en met een perspectief op 80-95% vermindering van broeikasgassen in 2050 (ten opzichte van 1990).

Flexibiliteit voor EU lidstaten

Het Europese energie- en klimaatbeleid voor 2020 kent voor de lidstaten gedifferentieerde bindende doelstellingen voor broeikasgasemissiereductie, groei van hernieuwbare energie en toename van de energie-efficiëntie. Deze doelen hebben het

beleid van veel lidstaten sterk beïnvloed. In Nederland behoort de doelstelling van 14% hernieuwbare energie tot de kern van het in 2013 gesloten Energieakkoord.

De EU-doelen voor 2030 worden op een andere leest geschoeid (Tabel 1). Voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie zijn er dan alleen nog bindende doelen op EU-niveau. Het enige doel op lidstaatniveau is dat voor broeikasgasreductie in de sectoren die niet onder het Europese emissiehandelssysteem vallen. De doelen zijn in 2014 door de Europese Raad vastgesteld,

Jos Notenboom (Jos.Notenboom@pbl.nl) en Nico Hoogervorst zijn beide werkzaam bij het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).

waarbij flexibiliteit voor de lidstaten zwaar heeft meegewogen. Door het ontbreken van bindende nationale doelen voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie heeft de Europese Commissie weinig mogelijkheden voor sturing en controle op de realisatie van de EU-brede doelen voor deze onderdelen.

* Het exacte getal evenals de mate van verplichting staan nog ter discussie. ETS

Tabel 1. EU klimaat- en energiedoelen voor 2020, 2030 en 2050

	2020	2030	2050
Broeikasgasreductie (t.o.v. 1990)	-20% (Bindend via ETS en ESD; NL niet-ETS: -14%)	-40% (Bindend via ETS en ESD; NL niet-ETS: -36%)	-80-95% (Politieke afspraak, niet in wetgeving verankerd)
Aandeel hernieuwbare energie	20% (Bindend via RED; NL: 14%)	27% (Bindend alleen op EU-niveau via herzien RED)	
Energie-efficiëntie (T.o.v. baselinescenario)	-20% (Bindend via EED; NL: in 2014-2020 1,5% jaarlijkse besparing finaal energieverbruik)	-27 tot -30% (op EU-niveau via herzien EED)*	

= Emissions Trading System (elektriciteitsproductie en zware industrie), ESD = Effort Sharing Directive (geeft doelen voor CO₂-uitstoot van niet-ETS-sectoren), RED = Renewable Energy Directive, EED = Energy Efficiency Directive.

Uitvoering klimaatakkoord

De 2030-doelen vormden de inzet van de EU in de onderhandelingen over het wereldwijde klimaatakkoord in Parijs. Het inmiddels geratificeerde Parijs-akkoord kent twee, in dit kader essentiële elementen. Allereerst

het doel om de opwarming van de aarde ruim onder de 2 °C te houden – en zich in te spannen om de opwarming tot 1,5 °C te beperken – en het bereiken van klimaatneutraliteit in de tweede helft van deze eeuw. In Parijs bleek een groot verschil tussen de inzet van de landen en dat wat nodig is om de klimaatopwarming volgens de overeengekomen afspraak te temperen. Daarom is er als tweede belangrijk element een afspraak gemaakt over het dichten van het ambitiegat. Daarvoor is een onder internationaal recht geformaliseerd proces vastge-

legd waarmee, op basis van wetenschappelijk advies, het ambitiegat gaandeweg wordt overbrugd (Figuur 1). Dit proces voert de druk op landen op om de Parijs-afspraken na te komen zonder formele sancties op te leggen. Het helpt ook om het ambitieniveau van de EU voor 2030 en daarna te verhogen.

Nieuwe Europese beleidsdynamiek

Het voorstel voor de governanceverordening (zie kader) is een geheel nieuw element in het Europese pakket van beleidsinstrumenten voor energie en klimaat. Indien deze verordening wordt aangenomen, is er voor het eerst regelgeving die de interactie organiseert tussen nationaal beleid en de collectieve EU ambities³. De kern van de verordening bestaat uit het integrale nationale energie- en klimaatplan (INEK), waarin een lidstaat de huidige en toekomstige acties vastlegt binnen alle vijf thema's van het Europese energiebeleid: voorzieningszekerheid, marktintegratie, energie-efficiëntie, decarbonisering, en onderzoek en innovatie⁴. Bij het opstellen van het INEK moeten buurlanden worden geconsulteerd en kan de Europese Commissie advies en aanbevelingen geven. Met dit proces hoopt de Commissie te voorkomen dat er een tekort ontstaat tussen de som van de effecten van de acties van de lidstaten en de collectieve EU-doelen. Daartoe formaliseert de governanceverordening de procesafspraken en legt ze vast welke informatie de INEK omvat en over welke indicatoren lidstaten regelmatig moeten rapporteren. Een dergelijke standaardisering faciliteert ook de transparantie, vergelijkbaarheid en afstemming van beleid tussen lidstaten. De governanceverordening is de reactie op het sturingsprobleem dat in het EU klimaat- en energiebeleid voor 2030 is gecreëerd door bindende doelstellingen op EU-niveau af te spreken zonder bijbehorende taken en bevoegdheden toe te delen aan lidstaten en EU-organen. Deze verordening geeft de EU bovendien een sturingsinstrument in handen om te komen tot een meer geharmoniseerd Europees energiepolitiek. De mate waarin de verordening aan de

Hoofdpijnen governanceverordening

Integraal Nationale Energie- en Klimaatplan (INEK)

- Nadruk op 2030 (met perspectief op 2040)
- Instrument voor het behalen van de 2030-doelen (broeikasgassen, energie-efficiëntie, hernieuwbare energie)
- Monitoring inspanningen lidstaten overige doelen energiebeleid: marktintegratie, voorzieningszekerheid, onderzoek, innovatie en concurrentievermogen
- Gedetailleerde richtsnoer vooral op inhoud
- Faciliteren dialoog tussen lidstaten onderling en met de Europese Commissie
- Bevorderen samenwerking tussen groepen naburige landen
- Planningscyclus: concept (01-01-2018), finaal (01-01-2019), concept actualisatie (01-01-2023), geactualiseerd plan (01-01-2024), concept post-2030 plan (01-01-2028), finaal post-2030 plan (01-01-2029)

Langetermijnklimaatstrategie

- Nationale klimaatstrategie met 50 jaar perspectief
- Uitgangspunt zijn de afspraken in het Parijs-akkoord
- Apart van INEK maar moet daar wel consistent mee zijn
- Weinig gedetailleerde richtsnoer (noch inhoudelijk noch procesmatig)
- Planningscyclus: vanaf 2020 en vervolgens elke 10 jaar

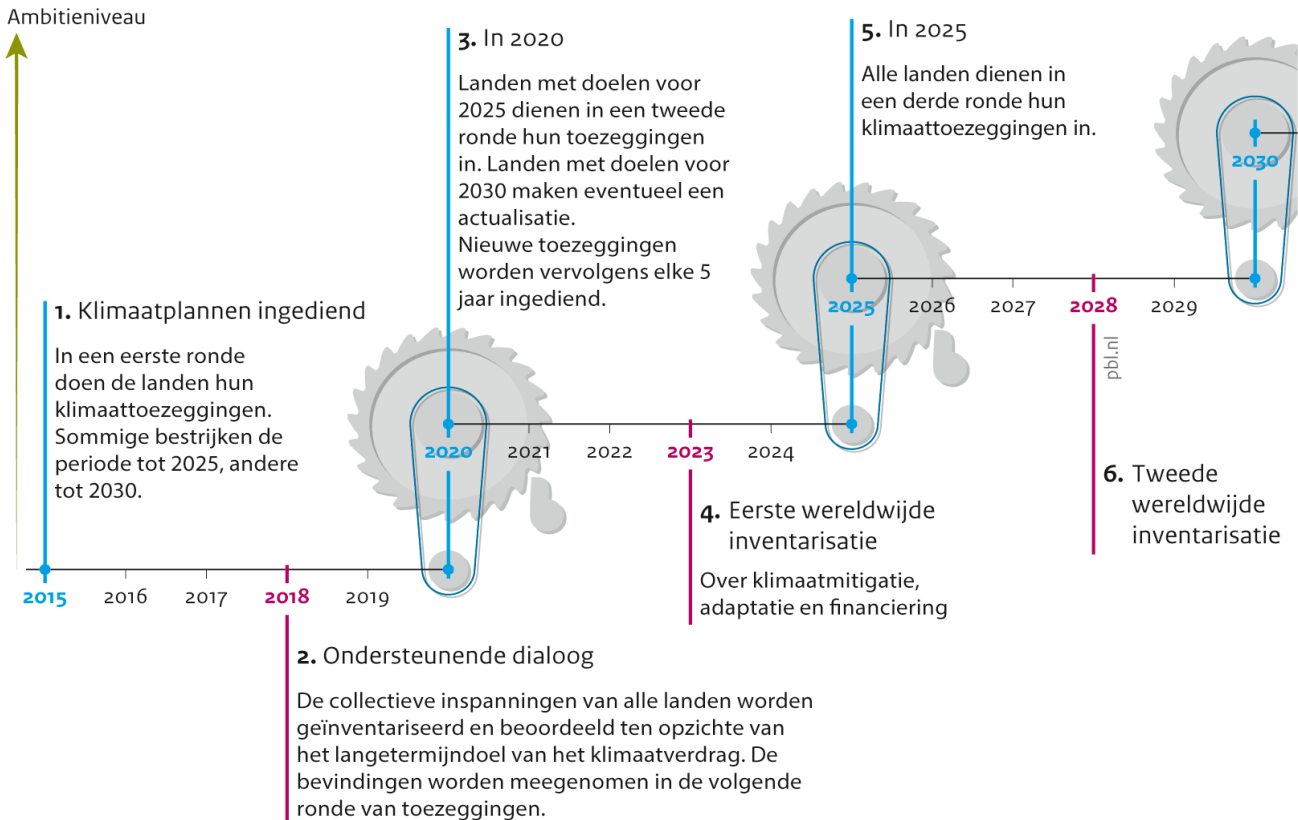
Rapportage en monitoring

- Stroomlijnen bestaande (jaarlijkse) rapportageverplichtingen
- Tweejaarlijkse voortgangsrapportage over implementatie INEK volgens vast format
- Tweejaarlijkse klimaatrapportage volgens vast format
- Tweejaarlijkse klimaatadaptatierapportage volgens vast format

Assessments op niveau EU

- Tweejaarlijkse assessment van de INEK's en voortgang realisatie EU energie- en klimaatdoelen
- Aanbeveling Commissie bij inconsistenties tussen nationale ontwikkelingen en Europese doelen
- Jaarlijks rapport over de status van het Europese energie- en klimaatbeleid

Hoe landen hun klimaatambities willen opschroeven

Figuur 1: Het palwielmechanisme in het Parijs-akkoord (ontleend aan Carbon Brief)

intenties zal voldoen is erg afhankelijk van de welwillendheid van de lidstaten, omdat niet is voorzien in sancties of procedures voor ingebrekestelling. In een erg optimistisch scenario zullen de lidstaten aan de verzoeken van de Europese Commissie gehoor geven en hun beleid aanpassen. Meer realistisch is de verwachting dat de lidstaten het slechts als een formeel rapportageproces beschouwen, parallel aan het binnenlands beleidsproces met eigen dynamiek en gedreven door nationale stakeholders en politici³. De verordening is toch vooral een 'zacht' instrument, bruikbaar en nuttig voor landen die willen, maar met weinig dwang voor onwettelijke lidstaten. Door de rapportageplicht kan de verordening wel de vergelijking van de prestaties van individuele lidstaten ondersteunen. Ranglijstjes hebben vaak een prikkelende werking op nationale discussies

over het klimaat- en energiebeleid. Denk aan de publieke reacties als blijkt dat het aandeel hernieuwbare energie in Nederland voor de zoveelste keer op rij onderaan bungelt. Bij de uitvoering van het Parijs-akkoord in de EU speelt de governanceverordening als overkoepelend instrument, in aanvulling op instrumenten voor emissiereductie (ETS, ESR), een belangrijke rol. Maar juist over de aansluiting met de afspraken in het Parijs-akkoord kent de verordening zwakke punten. Zo is de samenhang tussen de middellangetermijnplannen (2030) van het INEK en de langetermijnklimaatstrategie onvoldoende geborgd⁵. Al is het maar vanwege de planningscyclus: eerst moet een land zijn INEK opstellen en daarna komt pas de langetermijnstrategie. Dit staat haaks op de logica van het klimaatakkoord waarbij korte- en middellangetermijnac-

ties worden afgeleid van een strategie voor klimaatneutraliteit in de tweede helft van de eeuw. De governanceverordening vraagt verder om vanaf 2020 langetermijnklimaatstrategieën op te stellen met 50 jaar perspectief; dat betekent een eerste plan gericht op 2070. Dit is niet logisch vanwege Parijs maar ook niet vanwege de eigen EU-ambitie om in 2050 de emissies met 80-95% te willen verlagen. Verschillende auteurs wijzen er op dat de planningscyclus in de governanceverordening onvoldoende aansluit bij de procesafspraken (palwielmechanisme) uit het Parijs-akkoord^{6,7}. Ondanks deze kanttekening bij de kracht van het instrument zien we dat er ook interessante prikkels vanuit kunnen gaan voor de Nederlandse energietransitie. Vooral omdat de Nederlandse regering de uitgangspunten van de governance verordening ondersteunt en waarde hecht aan transpa-

rantie van het energiebeleid en vergelijkbaarheid tussen lidstaten.

Potentiële doorwerking

De Energieagenda kent uitgangspunten die ook voorkomen in de nieuwe governanceverordening. In potentie biedt dit perspectief op een goede Europese inbedding van het Nederlandse energie- en klimaatbeleid. We zien een aantal aspecten waarop de governanceverordening en de Energieagenda elkaar wederzijds kunnen versterken, maar we signaleren tevens een zestal aandachtspunten voor het Nederlandse beleid:

1. Integraal energie- en klimaatbeleid
2. Langetermijnstrategieën
3. Samenwerking met buurlanden
4. Denken langs transitiepaden
5. Stabiliteit van beleid
6. Zekere mate van uniformering

Ad 1. Integraal energie- en klimaatbeleid

Het Nederlandse beleid van de afgelopen jaren heeft klimaatbescherming een steeds duidelijker plaats gegeven in het energiebeleid. Nooit eerder erkende een Energierapport klimaat zo expliciet als grote opgave van het energiebeleid, tezamen met zekerheid, veiligheid en betaalbaarheid. De governanceverordening ondersteunt deze in gang gezette ontwikkeling. Dit betekent dat binnen en tussen sectoren integrale afwegingen tussen broeikasgasreductie en de andere aspecten van het energiesysteem moeten worden gemaakt. Een integrale aanpak is een basiseis voor de Nederlandse INEK, en de uitwerking van de Energieagenda stuurt daar eveneens op aan. Critici van zowel de governanceverordening als de Energieagenda wijzen op een mogelijke onbalans doordat decarbonisatie relatief zwaarder lijkt te wegen dan voorzieningszekerheid. Hier kan het helpen energie-efficiëntie en hernieuwbare energie niet alleen te zien als pijlers onder decarbonisatie maar ook te zien als dienstbaar aan de voorzieningszekerheid en als impulsen voor economische modernisering³.

Ad 2. Langetermijnstrategieën

De Energieagenda is een aanzet tot het ontwikkelen van een duidelijk langetermijnkader voor de Nederlandse energievoorziening. De governanceverordening vraagt in het INEK naar concrete plannen en maatregelen voor 2030 en naar decarbonisatiestrategieën tot 2070. Het opstellen van langetermijnstrategieën betekent dat transitiepaden in alle sectoren in samenhang moeten worden ontwikkeld. Een dergelijke exercitie kan inconsistenties zichtbaar maken tussen voorgenomen maatregelen en dat wat nodig is voor klimaatmitigatie. Het kan ook nationale actoren confronteren met veel lagere toekomstige emissieplafonds. In beide gevallen kan dit leiden tot stevige maatschappelijke debatten^{3,5}. De focus van de Energieagenda is gericht op energiegereleerde broeikasgasemissies (voornamelijk CO₂). Voor een langetermijnstrategie is het nodig dit te verbreden naar de andere broeikasgassen, ook buiten de energiesector, en ook naar emissies die samenhangen met landgebruik en veranderingen daarin.

Ad 3. Samenwerking met buurlanden

De Energieagenda noemt herhaaldelijk het belang van internationale samenwerking, onder andere bij het verbeteren van de marktintegratie, het voorkomen van concurrentie bij subsidie-instrumenten, en op het terrein van koolstofafvang en -opslag (CCS). De governanceverordening biedt een duidelijk kader om gestructureerd het nationale beleid van lidstaten onderling af te stemmen. Vanwege grensoverschrijdende systeemgrenzen, zoals bij de elektriciteitsvoorziening, kan samenwerking leiden tot grotere effectiviteit en efficiëntie. De governanceverordening kan zo een steun in de rug zijn voor het ontwikkelen van een toekomstgericht samenwerkingsprogramma.

Ad 4. Denken langs transitiepaden

Transitiepaden zijn een hulpmiddel bij het inrichten van een klimaatneutrale energievoorziening voor verschillende sectoren later deze eeuw. Deze benadering is zowel in

de Energieagenda als de governanceverordening terug te vinden. Het is een breuk met het Europees energie- en klimaatbeleid voor 2020 dat sterk gefixeerd was op het halen van drie specifieke doelen op een bepaald moment. De nieuwe benadering gaat veel meer over de vraag welke aanpak richting 2030 het transitiepad naar klimaatneutraliteit in 2050 ondersteunt, rekening houdend met kostenoptimalisatie maar ook met de stappen die na 2030 moeten worden gezet.

5. Stabiliteit van beleid

Langetermijnzekerheid is een absolute voorwaarde om bedrijven en financiers te laten bijdragen aan de energietransitie. De governanceverordening kent een duidelijke planningscyclus, vooral voor het INEK. Dat vergroot de voorspelbaarheid van het beleidsproces en biedt actoren de gelegenheid hierop te anticiperen. Duidelijkheid over de planningscyclus ondersteunt zowel nationaal als internationaal de beleidscoördinatie. Nationaal gaat het daarbij vooral om afstemming tussen overheden, bedrijfsleven, NGO's en betrokken burgers. Internationaal gaat het om de afstemming met het Parijs-akkoord en met de bredere ambities van het Europese energiebeleid. De rijksoverheid heeft hier als tussenoverheid een coördinerende spilfunctie.

6. Zekere mate van uniformering

De governanceverordening is tamelijk gedetailleerd over het inhoudelijke raamwerk voor het INEK en de indicatoren die lidstaten in hun rapportages moeten gebruiken. De Nederlandse regering plaatste kanttekeningen bij het prescriptieve karakter van de verordening. Die voorschriften passen namelijk niet bij de geheel nieuwe indeling in functionaliteiten, die in de Energieagenda is gehanteerd en die de regering ook in rapportages wil gaan gebruiken. Tegelijk hecht de regering waarde aan transparantie en vergelijkbaarheid van energiebeleid tussen lidstaten. Een zekere mate van uniformering lijkt daarvoor toch wenselijk. Vasthouden aan de functionaliteitensystematiek uit de Energieagenda, terwijl de

governanceverordening een internationaal veel gebruikte sectorindeling hanteert, kan dus een knelpunt worden.

De Energieagenda is nog geen coherent beleidsprogramma. Wel noemt de agenda voor de functionaliteiten her en der maatregelen en doelen waarbij niet altijd duidelijk is hoe die aansluiten op het beginsel 'sturen op CO₂'. De governanceverordening vraagt aan de lidstaten om in het INEK plannen en maatregelen aan te geven voor de verschillende eerder genoemde dimensies van het energiebeleid. De bredere EU-insteek kan op gespannen voet staan met de Nederlandse filosofie van 'sturen op CO₂'. Zeker voor Nederland zal de opgave zijn te zorgen dat alle plannen en maatregelen een coherent en kostenefficiënt programma vormen, aansluitend bij de Europese energiepolitiek. Een duidelijke structuur met een politiek hoofddoel – zoals CO₂-reductie, verankerd in Europese afspraken en het Parijs-akkoord – en daaronder operationele doelen en ondersteunende maatregelen per functionaliteit, ondersteunt een coherente uitwerking van de Energieagenda.

Conclusies

De energiepolitiek van de EU zoekt het midden tussen uiteenlopende nationale belangen en gemeenschappelijk EU-doelen inzake toenemende marktintegratie en collectieve klimaatdoelen. De heterogeniteit in nationale energievisies lijkt verder toe te nemen⁸. Dat maakt het moeilijker de collectieve doelen te realiseren en de internationale verplichtingen uit het Parijs-akkoord na te komen. Een nieuw EU instrument voor coördinatie van het energie- en klimaatbeleid van de lidstaten in de vorm van een procesgerichte governanceverordening moet hierbij helpen. Dit instrument geeft de Europese Commissie echter weinig formele bevoegdheden, zodat de werking erg afhankelijk zal zijn van de bereidwilligheid van de lidstaten.

Het Europees beleid voor 2030 en daarna vraagt nadrukkelijker dan voorheen dat

lidstaten aangeven hoe zij het nationale beleid voor de lange termijn willen vormgeven, rekening houdend met de verschillende doelen van het energiesysteem (zeker, schoon, betaalbaar, innovatief). Deze aanpak biedt lidstaten meer dan voorheen beleidsruimte voor het inrichten van de energietransitie. De Nederlandse regering heeft in de Energieagenda de hoofdlijnen aangegeven voor het toekomstig energiebeleid. Daarin staat 'sturen op CO₂' centraal en wordt gesteld dat dit het beste efficiënt en effectief kan bij goede Europese inbedding van het Nederlandse beleid. De Energieagenda noemt nadrukkelijk ook het belang van goede afstemming met buurlanden. De governanceverordening geeft in beginsel steun aan deze uitgangspunten van de Energieagenda. Het is een belangrijk hulpmiddel bij de implementatie van de mondiale klimaatafspraken, de realisatie van collectieve EU-doelen en de afstemming

van het beleid met de buurlanden.

Om van deze voordelen van de governanceverordening te profiteren, doet Nederland er goed aan de uitwerking van de Energieagenda zo goed mogelijk te stroomlijnen met de verordening. Aandachtspunten daarbij zijn de planingscyclus, de gehanteerde indeling van de rapportages over het energiesysteem (functionaliteiten versus sectoren), en de samenhang van het primaire CO₂-doel met andere doelen en maatregelen. Naar verwachting zal de governanceverordening weinig directe betekenis hebben voor het werkveld van omgevingsdiensten, vergunningverlening en handhaving. Maar indirect en op de wat langere termijn zal de verordening een rol spelen in de manier waarop het Nederlandse beleid vorm krijgt en waarmee het werkveld te maken gaat krijgen.

Jos Notenboom en Nico Hoogervorst

Referenties

1. PBL & ECN (2013). *Het Energieakkoord: wat gaat het betekenen? Inschatting van de gemaakte afspraken*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving, Petten: Energieonderzoek Centrum Nederland.
2. RLi (2015). *Rijk zonder CO₂. Naar een duurzame energievoorziening in 2050*. Den Haag, Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (RLi), September 2015.
3. Fischer, S. (2017). *Energy Union: Delivery still pending*. CSS ETH Zurich. *Policy Perspectives*, 5: 1-4.
4. Fischer, S. & O. Geden (2015). *Limits of an "Energy Union". Only Pragmatic Progress on EU Energy Market Regulation Expected in the Coming Months*. *SWP Comments* 28: 1-4.
5. Sarton, O., L. Donat, M. Duwe & K. Umpfenbach (2017). *Developing 2050 decarbonization strategies in the EU: Insights on good practice from national experiences*. Paris, Study IDDRI and Ecologic Institute: 1-22.
6. Meyer-Ohlendorf, N., R. Bodle, M. Duwe & B. Gorlag (2017). *EU Climate Policies after 2020: Robust Review and Ratcheting Up Targets*, Ecologic Institute: 1-22.
7. Duwe, M., N. Meyer-Ohlendorf & K. Umpfenbach (2017). *Governance of the Energy Union. Assessment of the Commission Proposal for a Governance Regulation*, Ecologic Institute: 1-28.
8. Buchan, D. & M. Keay (2015). *Europe's Long Energy Journey: Towards an Energy Union?* Oxford, Oxford University Press.